

и бележки, поместени в „Илюстрация Илинден“ под името К. Хр., са на редактора му Кирил Христов-Совичанов. Негови са и статиите за Люб. Бобевски и Кирил и Методий — „Светите братя“, а не на поета Кирил Христов. Не съм си поставил за цел да издирвам други грешки. Трябва да се признае, че авторите на бележките към том

IV от съчиненията на Кирил Христов са извършили една трудна и много отговорна работа. Тежестта от нея пада главно върху тях. Отговорността за грешки като горните обаче носят не само те, а и редакторите от издателството.

Асен Калоянов

КРИТИКЪТ И НЕГОВИТЕ ПРОБЛЕМИ

Боян Ничев е от съвременните ни критици, които проявяват определен интерес към проблемното мислене, към сложността на литературните явления. Той съчетава в себе си тънка критическа наблюдателност и талант да обобщава, да стига до корена на съответните литературни факти. В писането си той не е стихнен ни най-малко, страстта не го преследва неистово. Напротив, вие усещате как умът бавно, но упорито разстила пред нас картината на съответната литературна действителност, за да достигне след това до закономерностите и новите черти на цялото. Б. Ничев просто се упива от възможността да навлиза в литературното явление, за него това е равно на естетическо преживяване. Затова той се стреми духовното откритие да получи и съответен пластичен еквивалент, да стане видимо, „зримо“ за читателя.

Боян Ничев не обича публицистичните отклонения, както и претенциозните произволни инкрустации на домораслата ни есеистика. И това е именно защото той поставя в центъра на своята критическа работа стремежа — точно и строго да съди за литературната действителност. Човек остава уважаван от ерудираността на автора, както и от оригиналните му изводи за съществени процеси на нашата литература. Факт е, че критикът не се рови в дребните и незначителни явления, той винаги си избира за обект значителни духовни феномени, които му позволяват да прави обобщения и си констатации. Това до известна степен го отдалечава от някои неизбежни задачи на оперативната критика, но в замяна на това му дава сигурно оръжие при оценката на писатели, творци, които участвуват в градежа на онова, което Б. Ничев нарича „национална съдба и литература“. При такива писатели мащабите сякаш се разширяват, авторът вече стига естествено до проблемите за развитието на националната ни литература, за метаморфозите на националния характер и неговите постоянни черти, за диалектиката на оформянето на литературата на балканските страни, като се търсят специфичните особености. Нещо по-рядко в днешната ни литературна критика — Б. Ничев проявява определено влечение към

изясняване на философията на духовния ни национален процес — и всичко това придружено от дълбоко познаване на литературната материя и нейната специфика.

И някак си съвсем логично най-успешните статии в книгата на Боян Ничев са тези, които засягат творчеството на писатели като Димитър Талев, Стоян Загорчинов, Емилиян Станев и др. Статията за Талев „Милостивият и четирите книги на неговия живот“ е едно от най-дълбоките проникновения в творческия дух на значителния ни писател. В нея се посочва преди всичко ренесансовото усещане на Талев за цялостна и хармонична личност и според него се пристъпва към различните му романи. Според Б. Ничев Талев никога не може да изгради характер, лишен от някаква вътрешна пролука или светлина. Писателят с ярък хуманистичен патос търси причините за разрухата, за алините, за „варварските“ действия на героите си извън тях, в социално-обществената им детерминираност. „Той може да се доближи — пише Ничев — до най-тъмните страни на човешкия характер, но винаги с такова чувство на вътрешно достойнство и уважение към човека, че ще ни внуши уважение към човешкото в него. Не обича той да се застоява при болното и ненормалното. Но бих желал да бъде справедлив. Не е трудно да се забележи: той е летимен да се потопи в тайните на човешкия дух. За него обаче тия тайни са обикновено лъчезарни и човек излиза от тях чист. Жаден е той и за ония безкрайни преплитания и преливания на доброто и злото, на чистото и мръсното, на страха и разума — за диалектиката на човешката душа. Но всичко това приема като веруещ причастие — на малки трезви глътки, с пиетета на свещенодействувач. Здравно — както неговата Султана хората в дома си — държи Талев завързано змийското кълбо на страсти и пороци в душите на героите си. И той може би щеше да бъде един султанински риторичен дух, ако не носеше художествен талант — таланта на всеразбирането и всепрощението“.

Тук бих искал да изтъкна и справедливата констатация на Б. Ничев относно една особеност на българската литература, а и въоб-

ше на балканските литератури: че в тях нравствените въпроси на човешкото битие е трябвало най-напред да бъдат решавани в национален план. Както казва авторът: „преди да са изживени в индивидуалната психика“. Това вече поражда нова динамика — всеки личен въпрос на индивидуалната психика е въпрос и на нацията. Така например за разлика от Достоевски черногорският писател Негош според Ничев се измъчва над въпроса: „има ли право да изцапа ръцете си с братска кръв, за да спаси народа си от язвата на предателството“. Личността някак си естествено се проектира в мащабите на „историческото битие на народа“. Другия проблем, който Ничев поставя във връзка с „Гласовете ви чувам“ е за това, което в съвсем друг план и Фолкнер разглежда: дали човек може да избяга от кръвта си, от расата си, от историческата си съдба. Ничев стига до тънки наблюдения върху особености на Талевия мироглед, за това как той свързва субективните изяви на личността, строго психологическото ѝ битие с широката панорама на националната съдба. Тук героят не бяга от индивидуалния си опит, защото този опит носи чертите на родовото начало, миналото също е минало на една нация и колективна общност. Затварянето на личността в себе си още не е възможно, защото всяка нейна изява е верен указател за дълбоки исторически процеси и промени. Тук Растиняк не би могъл да се оформи, както и Разколников с неговата „наполеонова“ идея, защото един друг „национално-родов“ комплекс връща личността към общността, към проблемите — „какво представлява човекът сред другите хора и един народ сред другите народи; може ли един човек да избяга от съдбата си и един народ от миналото си; може ли човек да се откаже от народа си, за да запази народността си; как се ражда омразата между хората и ненавистта между народите“.

В своята статия Б. Ничев поставя и още два съществени въпроса. Първият е за ролята на бита в творчеството на Талев. Авторът много остро е забелязал, че всяка литература „изживява“ своя семеен бит, че в него за „първ път се срещат отдавна сложили се черти на националния характер с общочовешките проблеми на една нова цивилизация“. След като дава убедителни примери с Гогол, Лагерльоф и Дикенс, Ничев бърза да подчертае, че „хората ще се топят с личното отопление, когато все още ще ни грее топликът на Глаушево огнище“. Според критика „разбран като духовно състояние, битът е спомен за общото в най-интимните преживявания на хората, израсли под едно небе“. Ето защо тук вече започват да се търсят и някои черти на националната психология и характер — трезвостта, уравновесеността, предпазливостта от излишен риск и т. н. Вторият въпрос, който засяга Ничев, е за страха в творчеството на Талев, за това, че писателят бива

изправен пред новите стихии на буржоазното общество, които разрушават единното и „лъчезарно“ начало в техните души, пораждат демона, отчуждените стихии, един индивидуализъм, който е дълбоко чужд на света на Талев. И тук според Ничев е проблема за големия писател — който си остава творец на „една недиференцирана единна представа за човека със средства, изработени за по-други цели и свързани с по-друг социално-психологически материал“, а е дължен вече да се бори с един нов мъчителен хаос у личността, когато нейната цялост и хармония се разпада.

Дълъжен съм да подчертая отново, че погледът към Талев е знак за оригинално проблемно мислене на критик, който непрекъснато се преборва със значителни проблеми и се стреми да ги свърже тясно както с естетиката на писателя, така и с процесите на нашето духовно развитие. Разбира се, редица от мислите на критика са дадени в конспективен вид, те биха могли допълнително да се разгърнат, да се стигне до техните нюанси, както и въз основа на тях да се поставят и нови въпроси: за това например има ли някакво противоречие между пластическата система у Талев (включително и бита) и неговата философия, има ли някакво основание твърдението, че мирогледът и творческите средства на Вазов намират своеобразно продължение в творчеството на Талев. И ако това е така, какви са последствията, какво е мястото на Талев като звено между историята и настоящето на българския народ. Как се съчетава лирико-поетичното начало с епичната стихия, каква е ролята на образа в естетиката му и т. н. Но повтарям — задачите, които си е поставил Ничев, вероятно са били да очертае само няколко възлови моменти на литературно-философската интерпретация на Талев и неговата романистика.

Статията за художествения свят на Загорчинов и респективно на най-сполучливия му роман „Ден последен“ е възможност за автора да разкрие и някои от възгледите си за целите и задачите на историческия роман, който трябва да бъде тотално изображение на една действителност, сиреч да постига органично единство между пластическата и духовна същност на миналото и новите идейно-художествени представи на настоящето. Това минало при Загорчинов ни се представя като „синтетична цялост, като органично единство от много страни на народния живот“. Ничев с право набляга на народността мироглед на писателя, за това, че той извежда на авансцената на своите произведения народната съдба, че сочи ролята на широките народни маси в историческия процес. Характерен в това отношение е паралелът между Жана Д'Арк и Ивайло и изтъкването на по-радикалните завоевания на българската „селска революция“ — че Ивайло превърна „националното движение срещу татарите в социален бунт“, че той не „короняса краля в Реймс“,

а „обезглави царя край Търново“. Ничев прави компетентен анализ на характерни черти на българското средновековие във връзка с проблемите на Загорчиновото творчество — значението на понятието „ден последен“ с оглед на възможностите за едно действително ренесансово развитие у нас; различните форми на социални и духовни движения, които представляват завръщане на човека към неговата същност, протест или несъгласие с най-голямото отчуждение на Средновековието: разделянето, откъсването на духа от тялото! Според автора цялото творчество на Загорчинов е „пронизано от копещията за един нероден, но зачат ренесанс в нашето минало“ (в това отношение проникновено е наблюдението относно връзката между българина Иван-Александър и еврейката Сара). Творчеството на Загорчинов е осъществяване на вече споменатата „тоталност“, която играе голяма роля в теорията на историческия роман. Но органичното отношение на Загорчинов към историята, което представлява и възстановяване на изгубени връзки или звена, според Ничев се допълва и от темата за „копнежа на автора по цялостно и хармоничност — и в душите на хората, и в битието на народа ни — желание да се видят всички разкъсани от грубата ръка на историята връзки в народния живот, които го правят самотен и исторически пълноценен“. От философско-литературно гледище, от гъла на една действителна проблемност статията за Загорчинов, наред с тази за Талев, е истинско потвърждение за сериозните възможности на автора, за неговата професионална подготовка, за качества на ум, който умее талантливо и вярно да анализира и специфичните въпроси на един натюрел, и общите му историко-обществени и литературно-методологически постижения.

Статията за Емилиан Станев се отличава с подобна остра наблюдателност и умение да се приближи към света на писателя. Особено що се отнася до интимните страни на творчеството, както и до откриването на основните движещи сили. Характерни в това отношение са разсъжденията за ролята на любовта, на природата, на антиеснафската стихия, на пластическата система в разказите на Ем. Станев. В същото време тук се стига до много по-големи подробности за художествен път и особености на писателя. Ничев вече се спира по-обстойно върху отделните разкази, принуден е да разказва на места сюжети, да изследва значението на природния мотив или картина в различни сцени, погледнати от различни ракурси, да ни докаже тезата си, че Ем. Станев е „импресионист“, че при него нещата преминават повече през спонтанната натура на художника, отколкото през сложната лаборатория на интелекта, че негово качество е „буйната и ярка, неповторима сетивност“. В аспекта на подобен възглед съвсем логично изпъкват

разсъжденията за ролята на светлината и светлосиянката (че тая светлина винаги идва „от природата към човека“, а не обратно), за неуловимите настроения, за емоционалния шрих и загадка, за свободната изява на пластическата дарба. В същото време Емилиан Станев „не обича да се прехласва пред природата, а предпочита да се вживява и слива с нея“, той обръща особено внимание на детайла, на пластичната непосредственост, на невидимите и капризни промени в природния свят, на поетичните видения, които притежават неповторима конкретност и са съответни контрасти или илюстрации към душевните състояния. Що се отнася до значението на анимализма в творчеството на белетриста, Ничев подчертава, че „цялото му внимание като художник е насочено към ония страни в поведението на животното, които излъчват същата жизненост и проста житейска красота“. Въобше тези фактори са контрапункт на еснафската и филистерска ограниченост, на житейската пошлост и всекидневие, сред които човекът погива.

Струва ми се, че в тази статия Ничев, който е толкова точен в отделните оценки, някак си не може да намери истинското място на централните проблеми — той се губи повече в отделните детайли и това в някои случаи му пречи да формулира така красноречиво, както досега, главните разсъждения за естетиката и мирогледа на Емилиан Станев. Може би причината се крие и в това, че статията за Емилиан Станев не представлява толкова откриване на нови аспекти и нова интерпретация на едно значително творчество, а повече е допълване, доизясняване на позната картина, на познатото свъщение. Тук Ничев се е придържал към един възглед, който е вече развиван от нашата литературоведска мисъл и това го е поограничило в по-широките аналогии и умозаклучения. Пример в това отношение е анализа му на „Иван Кондарев“, където Ничев подхвърля някои интересни наблюдения като това, че „за Емилиан Станев човешкият характер не е замързвала даденост, а съвкупност от възможности“, че романът е „интелектуално самоосъзнаване на белетриста“, но това в повечето случаи са общи разсъждения, които дават недостатъчна нова светлина върху проблемите на романа. Сравнително по-интересни са мислите в края на студията за стилната структура на романа, която „слага своя отпечатък и върху формите на психологическия анализ. Бавният темп на действието придава известна статичност и на психологическия рисунок. Вниманието на автора най-често е съсредоточено върху преживяванията само на един герой. Неговата камера лови душевния свят на героя или като го изолира от потока на действието, или като в това време се занимава само с външните прояви на неговите партньори. Така наречените психологически дуети, при които душевният процес протича почти с еднаква интензивност при-

мерно у двама герои, у него са рядко явление, пък и придават по-елементарни преживявания на героите“.

Нямам възможност да се спирам по-подробно и на останалите статии, които също потвърждават творческите възможности на критика. Такава е статията за Радичков и неговия „сибирски роман“, написана живо, ярко, с личен акцент, който прави по-правдоподобни разсъжденията на критика, с емоционално приближаване към белетриста в името на по-интимното му съприживяване и проникване в тънки сфери на неговата житейска и художествена практика. Казвам ги всички тези положителни черти на статията, за да изтъкна, че самата книга за Радичков крие според мене повече проблеми, повече съвременни констатации, тя представлява по-сложна материя. Ничев обаче се е поулялякъл от пластичното „онагледяване“ на мислите си, поради което до известна степен е изневерил на проблемното си мислене, на умения си да обобщава принципните страни на едно художествено творчество.

Статията „Петко Тодоров и другите“ е написана с широка осведоменост, с литературно-историческа ерудираност и с редица ценни наблюдения върху „първия литературен салон“ в България. С трезв поглед Ничев оценява творчеството на П. Тодоров, като изтъква предимно литературноисторическото му значение, както и обществената роля на писателя в развитието на българската литература и изкуство. Ценни са констатациите за противоречието между мащаба на натурата, на характера, на дейността и създадените литературни творби. Ако трябва да спомена за нещо, което бих желал още да намеря в тази статия, това е тя да придобие едно по-голямо единство. Защото в началото почва много по-обещаващо, с остри паралели и внушения, с обобщената характеристика на време, влияния, взаимоотношения и т. н., а по-сетне твърде често Ничев преминава в един добросъвестен разбор на отделни идилии или пиеси. А последното не е само качество на „академична добросъвестност“, колкото е отказ да се продължи първоначално възприетата висока степен на обобщение и интелектуални умозаключения. Въобще за отбелязване е, че когато Ничев се отклони от главната си сила на литературен критик и историк — да синтезира най-съществените идейно-художествени проблеми на едно творчество или на една епоха, той сякаш загубва твърдата почва под краката си.

Когато обаче намери базата, когато се докосне до значителния проблем, той веднага получава импулс за анализите си, за своите интересни и остри обобщения. Така например, почувствавал, че белетризираната биография на Алеко Константинов от Д. Мантов му позволява да направи паралели, сравнения и оценки за Алеко, за епохата му и значението му в нашето време, за спецификата на жанра и неговите задължения, той отново се връща

към себе си. Отново синтетичната сила на Ничев се проявява ярко и неповторимо. Той изказва мисли, които вероятно могат в известен смисъл и да бъдат оспорени, но главното е, че те будят уважение, активизират съзнанието, тревожат интелекта и го карат да прониква в крайно любопитни и съществени сфери. Да вземем пример с разсъжденията за историческата белетристика и съответно за биографичния роман. „Жанровото развитие и творческото съзряване на историческата белетристика върви по път, обратен на начина, по който възниква отделното живописно платно в ателието на художника. Живописецът създава етюдна портрет като подготовка за голямата композиция. Писателят твори големи исторически картини, в които историческите герои са второстепенни или третостепенни лица. И от тях по-късно той или приемниците му ще извадят портрети на отделни личности. Изобидо романизираната биография се явява тогава, когато историческите дейци слизат от платното на художествената композиция, откъдето са ни уважили, а контурите на своя профил, и влизат в рамките на отделния портрет, където ще ни обляхнат с гълбината на един духовен свят или ще ни разтърят с бездните на един демоничен дух — но винаги ще ни покорят със своеобразното на една неповторима индивидуалност. . . Биографии на творци и исторически лица са писани от древни времена и все пак биографичният роман става художествен жанр там, където една личност се отделя от колектива, за да му се противопостави или да го отрази по-силно.“

От такава позиция наистина вече може да се воюва за по-високи критерии в съответната област, за цялостни и единни концепции, за широко разгръщане на творческото въображение, при положение че се съхранява историческата истина и основната логика на едно творческо осъществяване. И не е случайно, че Ничев критикува тъкмо от принципните си съображения — документът да бъде художествено възкресяван, героят да не бъде монтаж от факти и доказателства, а живо изображение, едно проникновение в неговата душевност, в характера му, в психическия му свят. Сиреч, тук трябва да изтъкна художникът, а не литературоведецът, който в случая превръща живата история и живия герой в „мумифицирани музейни експонати“. С категорична яснота Ничев изтъква: „Романизираната биография започва от прага, зад който кралете снемат короните си, кралиците свалят корсетите си, артистите изтриват грима си, писателите слизат от страниците на христоматите. И това не е „развечаване“ на героите. Това е „очовчаване“ на историята.“

Искам да изтъкна, че случаят с Д. Мантов вероятно не е най-драстичния пример в насоката, която ни показва Ничев. Но самият патос за издигане на критерия и за изясняване на главните принципни особености

на жанра, е особено необходим. Тъкмо днес, когато все повече се засилва безкритичното ни отношение към почти всяко произведение, което принадлежи към биографичния роман или повест. В такива случаи за съжаление нашите изисквания се намаляват, ние сме склонни да проявяваме непостима безкритичност. Ще ми се да изтъкна и още нещо. Статията за биографичния роман и неговите задачи върху един конкретен повод показва, че Ничев има качества и на критик, който би могъл значително по-често да участва в разглеждането, анализа и оценката на най-

новите литературни явления, да спомага по-активно във формирането на процеса и тенденциите на най-актуалната литературна продукция и факти.

Книгата „Национална съдба и литература“ трябва да бъде оценена по достойнство! Тя е свидетелство за облика на критик и литературен историк с оригинални възгледи, широка ерудираност и сила на обобщение, постигнато чрез остър поглед и вникване в литературните явления и личности!

Чаздар Добрев

SOMMAIRE

Valentin Anghélov — La participation des associations dans le processus de la perception esthétique	3
Zdravko Petrov — La nouvelle réincarnation de „Paletchko“	19
Christo Doudevski — Aléko Konstantinov feuilletoniste et les traditions de la littérature russe	29
Entcho Moutafov — Du caractère organique du processus de penser dans les belles-lettres	45
<i>Académicien Mikhaïl Arnaoudov nonagénaire</i>	
Ghéorghî Dimov — La science — vocation et destin d'une vie	65
<i>Le VI-e congrès international de Slavistique à Prague du 7 au 13 août 1968</i>	
Lazar Tzvetkov, Liliana Gracheva, Christo Yordanov — Un forum scientifique de Slavistique	74
<i>A travers la vie littéraire à l'étranger</i>	
Nicolai Dontchev: Nouvelles publications françaises: Un parallèle poétique intéressant: Vaptzarov—Desnos; „Lenine à Paris“, nouvel ouvrage de Jean Fréville; „Niagara“; étude stéréophonique de Michel Butor	98
<i>Communications et Documents</i>	
Wanda Smochowska-Petrova — Czaikowski et la Macédoine	104
Margarita Kanazirska — Le rôle de Ghéorghî Bakalov dans la diffusion de Maxime Gorki en Bulgarie	105
Lioubène Boumbalov — De la traduction bulgare du poème „Le Fou“, de Sandor Petoeffi, faite par Ivan Vazov	112
REVUE	
Boniou St. Anghélov — Grégoire Tzambak n'est pas l'auteur du „Récit des martyrs de Zographie“	119
Assen Kalouïanov — Plus de soins et d'attention pour la publication de nos classiques. Ouvrages étrangers recopiés par Cyrille Christov	122
Tchavdar Dobrev — Le critique et ses problèmes	123

Адреси — на редакцията: сп. Литературна мисъл, бул. Витоша 39, София Ц., тел. 88-42-89
на администрацията: Издателство на БАН, София 13, кв. Гео Милев, ул. 36, бл. VI
тел. 72-44-11. Абонаменти се внасят във всички пощенски станции или по с/ка №96Т|115 БНБ—
Софийски градски клон

Технически редактор Ив. Димитрова

Дадена за набор на 7. X. 1968 г.

Подписана за печат на 19. XI. 1968 г.

Печатни коли 8

Издателски коли 9,52

Формат 71×100/16 Тираж 2200

Поръчка № 529

Отделна книжка 0,75 лв.

Годишен абонамент 4 лв.

Набрана и отпечатана в Печатницата на Издателството на БАН

ОТКРИТА Е ПОДПИСКА

ЗА сп. „ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ“ за 1969 г.

Двумесечно списание за естетика, литературна история и критика, орган на Института за литература при Българската академия на науките

Година XIII

Списание то излиза годишно в шест книжки

Годишен абонамент 4 лв.

Отделна книжка 0,75 лв.

ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ е единственото литературоведческо списание в България, което разработва широк кръг въпроси на марксистическата естетика и решава проблеми в неизследвани области на богатия национално-исторически литературен процес, като способствува развитието на верен художествен вкус. То насърчава жанрови форми на литературознанието — от научното съобщение и фактическата справка до естетично написания литературен портрет. На страниците на списанието се обсъждат кардиналните проблеми на класиката и по-актуалните проблеми на съвременната ни литература. Списанието се отзовава на международния литературен живот и информира читателя за най-важните литературни събития. Особено внимание е отделено за изучаването на новаторските реалистични традиции на класическото наследство, така необходими за развоя на съвременната литература. Списанието редовно публикува статии за поетическото своеобразие на такива първомайстори на словото, като П. Р. Славейков, Л. Каравелов, Хр. Ботев, Ив. Вазов, П. П. Славейков, П. К. Яворов, А. Константинов, Елин Пелин, Хр. Смирненски, Н. Й. Вапцаров и др.

ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ застъпва редовно рубриците: Проблеми на съвременната литература, Въпроси на литературното наследство, Народна съдба и литература, Из литературния живот в чужбина, Българската литература в чужбина, Научни съобщения, материали и документи, Спомени, Преглед и Хроника.

И през 1969 г. ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ ще поднесе на своите читатели разнообразни статии, проучвания и портрети, предназначени да осветлят достиженията в съвременната българска литература по случай 25-годишнината от Народната деветосептемврийска революция.

Записването на абонати се извършва във всички ПТТ станции и обществени пълномощници по печата до 10 декември 1968 г., а след тази дата в Издателството на Българската академия на науките, София 13, Гео Милев, ул. 36, тел. 72-44-11, и в книжарница Академична книга, София, Раковски 135.

В книжарницата ще намерите излезли цели годишни и отделни книжки от списанието.